

ISLAMSKI POGLED NA ČOVJEKA KAO OSNOVNA PRETPOSTAVKA ODGOJA

Safet BEGANOVIĆ

safetbeganovic79@icloud.com

SAŽETAK: U ovom radu analizirane su temeljne postavke islamske antropologije i njihov značaj za odgojno-obrazovni proces. U središtu razmatranja nalazi se čovjek, koji je prema islamu stvoren s posebnim dostojanstvom, razumom, duhovnošću i slobodnom voljom. Takva vizija postavlja čovjeka u središte odgoja, koji se ne svodi samo na prenošenje znanja, već uključuje moralnu izgradnju i duhovno sazrijevanje ličnosti. Polazna tačka jeste koncept *fitre* – urođene težnje ka dobru – koji oblikuje ciljeve i metode odgoja. Pored *fitre*, obrađeni su i ključni pojmovi poput *halife*, *ruha*, *emaneta* i *dualne prirode čovjeka*. Poseban fokus stavljen je na islamski epistemološki okvir – objavu, razum i srce kao izvore spoznaje. Teorijska analiza oslonjena je na Kur'an, Sunnet i radove klasičnih i savremenih mislilaca. U zaključku je istaknuta važnost primjene islamske antropologije u odgoju naročito u savremenom kontekstu.

Ključne riječi: islamska antropologija, *fitra*, moralna odgovornost, islamski odgoj, obrazovna filozofija, sloboda izbora

Uvod

U savremenom kontekstu obrazovanja u kojem se često naglašava sekularni pristup, islamski pogled na čovjeka pruža alternativni okvir koji integrira duhovne i moralne dimenzije u proces odgoja. Islam posmatra čovjeka kao biće stvoreno s posebnom svrhom, obdareno razumom i slobodnom voljom, što ima direktne implikacije na ciljeve i metode odgoja. Razumijevanje islamske antropologije je ključno za razvoj odgojnih modela koji teže cjelovitom razvoju ličnosti, uključujući intelektualni, emocionalni i duhovni aspekt.

Ovaj rad istražuje islamski pogled na čovjeka, analizirajući kako takvo shvaćanje utječe na odgojne procese. Posebna pažnja posvećena je konceptima poput *fitre* (prirodne dispozicije), *halife* (Božijeg namjesnika) i

dualnosti čovjekove prirode, te kako ovi koncepti oblikuju ciljeve i metode islamskog odgoja.

Ciljevi rada:

1. analizirati osnovne postulate islamske antropologije i njihovu relevantnost za odgoj,
2. istražiti kako islamski pogled na čovjeka oblikuje odgojne ciljeve i metode te
3. identificirati implikacije islamske antropologije na savremene odgojne prakse.

Na temelju istraživačkih ciljeva, postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

- Kako islam definira čovjeka i njegovu prirodu?
- Koje su ključne karakteristike islamske antropologije relevantne za odgoj?

- Na koji način islamski pogled na čovjeka utječe na ciljeve i metode odgoja?
- Koje su implikacije islamske antropologije na savremene odgojne prakse?

Rad je strukturiran u nekoliko poglavlja. Nakon uvoda slijedi poglavlje o teorijskom okviru islamske antropologije u kojem se analiziraju ključni koncepti i njihovi izvori. Drugo poglavlje tematizira islamski pogled na čovjeka. Treće poglavlje fokusira se na implikacije islamskog pogleda na čovjeka u kontekstu odgoja razmatrajući kako ovi koncepti oblikuju odgojne ciljeve i metode.

Teorijski okvir islamske antropologije

Islamska antropologija predstavlja temeljni konceptualni okvir za

razumijevanje čovjekove prirode, svrhe i uloge u svijetu, što direktno utječe na oblikovanje odgojnih ciljeva i metoda u islamskom odgoju i obrazovanju. Ova disciplina se oslanja na primarne izvore islama – Kur'an i Sunnet – te na interpretacije klasičnih i savremenih islamskih učenjaka.

Islamska antropologija, kao temeljna komponenta islamske odgojne misli, polazi od razumijevanja čovjeka kao biološkog i društvenog bića, ali i kao stvorenja sa svrhom, duhovnim potencijalom i odgovornošću pred Bogom. Središnje mjesto čovjeka u kosmološkoj strukturi islama ogleda se u činjenici da je on Božiji namjesnik (halifa) na Zemlji (Halilović, 2009). Ova pozicija implicira slobodu izbora, moralnu odgovornost i znanje koje čovjek nosi. Čovjek je stvoren *u najljepšem skladu* (Et-Tin, 4), što naglašava njegovu uzvišenu prirodu.

Usto, Kur'an naglašava da je čovjek stvoren sa znanjem – obdaren sposobnošću imenovanja, klasifikacije i razumijevanja (El-Bekare, 31).

Kao takvo, antropološko razumijevanje čovjeka u islamu ukazuje na njegovu dvojni narav: s jedne strane materijalnu (tijelo, biološka datost), a s druge strane duhovnu (duša, savjest, fitra). Fitra, urođena priroda čovjeka da traži i prepozna Istinu, ključni je koncept: *U pravoj vjeri istrajavaj, kao pravi vjernik, po prirodi Allahovoj – fitri – po kojoj je On ljude stvorio* (Er-Rūm, 30). U analizi ovog koncepta Halilović (2009) vidi ključ za razumijevanje čovjekovog moralnog usmjerenja i odgojne misije.

Ovakvo razumijevanje otvara prostor za promišljanje o odgoju kao aktivaciji urođenih potencijala, a ne nametanju vanjskih obrazaca. Odgoj, u ovom smislu, postaje proces vraćanja čovjeka njegovoj izvornoj prirodi, te usmjeravanje njegovih sloboda ka odgovornosti pred Stvoriteljem. Uz to, čovjekov život nije zatvoren sistem, već otvorena priča o povratku Bogu (El-Bekare, 28).

Takvo shvatanje čovjeka kao odgovornog, slobodnog i Bogom danog

bića u srži je islamske antropologije i predstavlja osnovu na kojoj se gradi cjelokupna filozofija islamskog odgoja. U islamskoj misli, čovjek je stvoren *u najljepšem obliku* i obdaren *fitrom* (Et-Tin, 4; Er-Rūm, 30). Fitra označava urođenu sklonost ka istini i dobroti, ali je podložna utjecajima sredine i odgoja, što naglašava važnost obrazovanja u očuvanju i razvoju ove prirodne dispozicije (Akhtar, 2020).

Antropološki pristup u islamskom obrazovanju podrazumijeva holistički pogled na čovjeka kao biće koje integrira tjelesne, intelektualne i duhovne dimenzije. Ovaj pristup naglašava da odgoj treba obuhvatiti sve aspekte ljudske prirode, kako bi se postigao uravnotežen razvoj ličnosti (Akhtar, 2020).

Savremeni istraživači ističu da islamska antropologija pruža alternativu sekularnim modelima obrazovanja, nudeći okvir koji integrira duhovne i moralne vrijednosti u odgojni proces (Akhtar, 2020). Na taj način se omogućava razvoj obrazovnih modela koji su u skladu s islamskim vrijednostima i koji teže cjelovitom razvoju čovjeka.

Čovjek u islamskoj tradiciji

Islam pruža koherentnu antropološku viziju utemeljenu na Objavi. Čovjek je stvoren s posebnim razlogom, kao biće od gline kojem je udahnut Božiji duh: *I kada mu oblik dam i u njega udahnem duh svoj, vi mu se poklonite* (Sad, 72).

Čovjek je, prema islamu, *halifa* – Božiji namjesnik na Zemlji (El-Bekare, 30), kojem je povjeren *emanet* – sloboda izbora i odgovornost. U tom svojstvu, čovjek nije samo *roditelj* ili *građanin*, već i moralni subjekt s misijom da čini dobro, uspostavlja pravdu i izbjegava zlo.

Središnji koncept u islamskoj antropologiji je *fitra* – urođena priroda čovjeka koja je usklađena s mono-teističkim vjerovanjem i sklonošću dobru. Fitra se ne može izbrisati, ali može biti zastrta lošim odgojem, društvenim utjecajem ili duhovnom

zaboravljenosti. Stoga je odgoj u islamu u funkciji vraćanja čovjeka njegovoj izvornoj prirodi, a ne pukog usvajanja znanja.

Islamski učenjaci, kao što su El-Gazali i Ibn Sina, razvili su duboku sintezu filozofskih i duhovnih pristupa, pri čemu je čovjek promatran kao biće koje ima razum (*'aql*), srce (*qalb*) i dušu (*nafs*), a svrha odgoja je pročišćenje tih dimenzija (Al-Attas, 1980; Nasr, 1981).

U islamskoj tradiciji čovjek je više od biološkog entiteta – on je duhovno, moralno i odgovorno biće.

Islamski pogled na čovjeka predstavlja temeljnu antropološku viziju koja oblikuje cjelokupan religijski, etički i odgojni sistem islama. Za razliku od redukcionističkih pristupa u kojima se čovjek svodi na biološki organizam, ekonomski subjekt ili racionalno biće, islam nudi holistički pogled na čovjeka kao stvorenje sa svrhom, duhovnim porijeklom, razumom i moralnom odgovornošću.

Kur'an i Sunnet – kao primarni izvori islama – oblikuju jedinstvenu sliku čovjeka koji je istovremeno Božiji namjesnik (*halifa*) na Zemlji i rob (*'abd*) Stvoritelju. Ova dvojna pozicija podrazumijeva visoku antropološku vrijednost, ali i snažan etički okvir odgovornosti, slobodne volje i duhovne svijesti. U tom smislu, čovjek nije samo fizičko i društveno biće, nego je i ontološki pozvan da teži istini, pravdi i moralnom usavršavanju.

Recep Dogan (2013) dodatno ističe da islamski pogled na čovjeka uključuje njegovu sposobnost razumijevanja, emocionalne svijesti i slobodne volje. Ove komponente zajedno omogućavaju čovjeku da odabire između dobra i zla, što ga čini moralno odgovornim bićem.

Epistemološke osnove islamskog pogleda na čovjeka

Epistemologija, kao filozofska disciplina koja se bavi pitanjima porijekla, prirode, granica i opravdanosti znanja, zauzima značajno mjesto i u

islamskoj misli. U islamu se znanje ne posmatra samo kao rezultat intelektualnog napora, već kao duhovni čin povezan s Božijom objavom i čovjekovom sposobnošću da prepozna istinu. U tom kontekstu, epistemološke osnove islamskog pogleda na čovjeka temelje se na nekoliko ključnih principa: *objava, razum, srce* i *duhovna intuicija*.

Prema Kur'anu, prvi odnos između Boga i čovjeka uspostavljen je kroz akt poučavanja: *I pouči On Adema nazivima svih stvari...* (El-Bekare, 31). Ovaj ajet potvrđuje da je čovjek stvoren s inherentnim kapacitetom za spoznaju. Znanje nije produkt isključivo empirijskog iskustva, ono je rezultat harmonije između Božanske objave i ljudskog razuma. U tom duhu, poznati islamski učenjak El-Gazali smatrao je da znanje dolazi iz tri izvora: osjetilnog iskustva, racionalne spoznaje i Božanske objave (Nasr, 1981).

U tekstu Gordona Campbella (2022) naglašava se da Kur'an kao tekst nije samo religijska knjiga, već i epistemološka osnova islamske civilizacije. Kur'an opisuje pravila, ali i čovjekovu narav, funkciju razuma i odgovornost u svijetu. Prva riječ Objave je *Ikre* – čitaj, što implicira da je *spoznaja* prva obaveza čovjeka prema Bogu (Campbell, 2022: 2). Ovaj imperativ ne podrazumijeva samo tehničku pismenost, nego i *kontemplaciju stvarnosti*, što čini temelj duhovnog znanja. Campbell primjećuje da islamska edukacija od samog početka kombinira *oralnu transmisiju i učenje napamet* (npr. hafizi Kur'ana), čime se stvara poseban odnos prema tekstu kao živom izvoru znanja.

Za razliku od zapadnjačkih epistemologija koje privilegiraju racionalizam i empirizam, islamska misao ističe i *spoznaju putem srca*, koje nije samo emocionalni, nego i spoznajni centar. Kur'an kaže: *To nisu oči koje su slijepe, već su slijepa srca u grudima* (El-Hadždž, 46). Ovo upućuje na važnost duhovne budnosti i *etike znanja* – jer znanje bez svijesti o njegovom smislu i svrsi ne vodi čovjeka

ka istini. Campbell, također, ističe razliku između *cerebralne* i *funkcionalne* prirode znanja u islamskom kontekstu: islamski pogled vrednuje znanje kao *duhovnu odgovornost*, a ne samo kao instrument racionalnog zaključivanja ili tehničke koristi (Campbell, 2022: 4).

Islamski pogled na čovjeka u epistemološkom smislu temelji se na integraciji racionalnog, duhovnog i objavljenog znanja. Spoznaja nije samo kognitivni proces, ona je *akt moralne i duhovne samosvijesti*, a čovjek je biće sposobno za istinu jer je Božijom milošću obdaren razumom, srcem i objavom. Ovaj epistemološki temelj presudno oblikuje i islamski pristup odgoju i obrazovanju.

Dualnost čovjekove prirode

Jedna od temeljnih karakteristika islamske antropologije jeste shvatanje čovjeka kao dvodimenzionalnog bića – sastavljenog od *materijalne* (tjelesne) i *duhovne* (metafizičke) komponente. Kur'an kontinuirano upućuje na tu složenost ljudske prirode, ističući da je čovjek stvoren od zemlje, ali da je u njega udahnut Božiji duh (*ruh*), čime se uspostavlja ontološka razlika između čovjeka i ostalih stvorenja. *I kada mu oblik dam i u njega udahnem duh svoj, vi mu se poklonite* (Sad, 72). Ova dualnost nije u sukobu, već u komplementarnom odnosu: tjelesna dimenzija omogućava čovjeku da djeluje u materijalnom svijetu, dok duhovna dimenzija određuje njegovu svrhu, moralnu orijentaciju i težnju ka transcendenciji (Al-Attas, 1980).

Materijalna komponenta ljudskog bića odnosi se na njegovu fizičku strukturu, potrebe i nagone. Kur'an spominje da je čovjek stvoren *od ilovače* (Es-Saffat, 11), čime se simbolizira njegova biološka veza s prirodom i njegovo fizičko ograničenje. Tjelesne potrebe nisu negativne same po sebi, ali ih je neophodno regulirati razumom i vjerom. Recep Dogan (2013) naglašava da čovjek bez duhovne komponente lahko postaje zarobljenik svojih nagona, što vodi u moralnu i egzistencijalnu devijaciju.

Duhovna komponenta čovjeka uključuje nekoliko aspekata:

- *Ruh* – božanski element koji povezuje čovjeka s njegovim Stvoriteljem (Es-Sadžde, 9).
- *Fitra* – urođena dispozicija prema dobru i vjerovanju u Jednog Boga (Er-Rūm, 30).
- *Aql* – sposobnost rasuđivanja i donošenja moralno odgovornih odluka.

Ovi elementi su ono što čovjeku daje dostojanstvo i etičku sposobnost. Prema Nasru (1981), duhovna dimenzija čovjeka je ono što ga osposobljava da spozna istinu, razlikuje dobro od zla i razvija duhovne vrline poput skromnosti, strpljenja i zahvalnosti.

Islamski pogled na odgoj nužno uključuje balansiranje ovih dviju dimenzija. Odgoj nije samo fizički i intelektualni razvoj, nego i duhovno usmjeravanje ka postizanju lične ravnoteže i bogobožnosti. Al-Attas (1980) ističe da je pravi cilj obrazovanja u islamu – usmjeravanje *čovjeka* ka prepoznavanju i ispunjavanju njegove stvarne prirode.

Dualnost čovjekove prirode – njegova tjelesnost i duhovnost – predstavlja temelj za islamsko razumijevanje etike, odgoja i odgovornosti. Dok tjelesna priroda čovjeka omogućava djelovanje u svijetu, duhovna dimenzija usmjerava te radnje prema višem cilju – zadovoljstvu Boga. Odgajateljski procesi koji zanemaruju ovu ravnotežu rizikuju da proizvedu čovjeka lišenog duhovne orijentacije, što je u suprotnosti s temeljnim postulatima islama.

Sloboda izbora, odgovornost i moralna autonomija

Jedan od najsuptilnijih i najvažnijih aspekata islamskog pogleda na čovjeka jeste njegov kapacitet za slobodu izbora i s tim povezana moralna odgovornost. Za razliku od filozofskih sistema koji ljudsku volju smatraju potpuno determiniranom prirodnim zakonima, nagonima ili

sudbinom, islam priznaje čovjeku slobodnu volju kao temelj njegove odgovornosti pred Bogom i ljudima.

Kur'an jasno ukazuje na to da je čovjeku data mogućnost da bira između dobra i zla: *Reci: "Istina je od Gospodara vašeg! Pa ko hoće neka vjeruje, a ko hoće neka ne vjeruje!"* (El-Kehf, 29).

Ova sloboda nije apsolutna, već etički strukturirana, čovjek može birati, ali njegove odluke podliježu moralnim posljedicama. Prema Recepu Doganu (2013), upravo ova ravnoteža između slobode i odgovornosti oblikuje čovjekovu moralnu autonomiju, pri čemu je čovjek sposoban za samostalno donošenje odluka u svjetlu Božanske upute.

Sa slobodom dolazi i emanet – povjerena odgovornost koju je, prema Kur'anu, čovjek preuzeo za razliku od drugih stvorenja: *Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, ali su se one pobojali i odbili ga ponijeti, a čovjek ga je preuzeo – zaista, on je prema sebi nepravedan i neupućen* (El-Ahzab, 72). Ovaj ajet upućuje na to da je čovjekova odgovornost izborna, a ne prisilna. On je prihvatio zadatak koji podrazumijeva razlučivanje, moralno odlučivanje i djelovanje na temelju spoznaje. To potvrđuje i Al-Attas (1980), koji naglašava da odgoj u islamu nije puko usvajanje znanja, već osposobljavanje pojedinca da koristi znanje na etički odgovoran način.

Islamski koncept moralne autonomije duboko je povezan sa sviješću i bogobojaznošću. Čovjek nije ovisan o vanjskoj prisili da bi djelovao moralno, nego nosi unutarnje orijentire, fitru i savjest koji ga vode ka dobru. Nasr (1981) ističe da se prava sloboda u islamu ne ogleda u oslobođenju od obaveza. Naprotiv, ogleda se u slobodi da se čovjek ponaša u skladu s Istinom, čak i kada je to protiv njegovih neposrednih interesa. U tom duhu, sloboda izbora u islamu ima teleološku vrijednost – ona nije sama sebi svrha, ona je i sredstvo da se postigne ono što je moralno ispravno. Moralna

autonomija se ne svodi na individualizam, već na svjesno prihvatanje odgovornosti za vlastite postupke u odnosu na Boga, druge ljude i sebe.

U pedagoškom kontekstu, priznanje slobode izbora i moralne odgovornosti znači da odgoj ne smije biti autoritaran i represivan. Odgoj treba biti usmjeren ka razvijanju unutarnje moralne svijesti. Campbell (2022) ukazuje da islamski odgoj ne oblikuje ponašanje vanjskom prisilom, nego unutarnjom spoznajom smisla i svrhe postojanja, gdje se učenik podstiče da djeluje iz uvjerenja, a ne iz straha.

Islamski pogled na čovjeka kao slobodnog i odgovornog aktera potvrđuje njegovu sposobnost za moralno rasuđivanje i etičko djelovanje. Sloboda izbora nije ugrožena Božanskim znanjem ili sudbinom, ona zapravo omogućava moralnu težinu ljudskih postupaka. Odgoj koji se temelji na ovom uvidu usmjeren je ka formiranju odgovorne, autonomne i svjesne ličnosti koja zna zašto čini dobro.

Potencijali i svrha ljudskog postojanja u islamu

Islamska antropologija ne tretira čovjeka kao statično biće, već kao dinamičnu egzistenciju čije je postojanje obilježeno razvojem, uspinjanjem i konačnim povratkom Bogu. Kur'an jasno ukazuje da je čovjek stvoren s precizno definiranom svrhom: *Zar mislite da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete vratiti?* (El-Mu'minun, 115). Ova svrhovitost prožima cjelokupni islamski pogled na čovjeka i njegov život: postojanje nije biološka slučajnost, to je Božanska namjera da čovjek razvije svoje potencijale u pravcu moralne i duhovne izvrsnosti.

Čovjek je u islamu obdaren brojnim sposobnostima: razumom, voljom, emocijama, estetskom i duhovnom percepcijom koje mu omogućavaju da djeluje kao slobodno i odgovorno biće. Prema Al-Attasu (1980), te sposobnosti nisu same sebi svrha, one su sredstva za postizanje čovjekove suštine – spoznaje Boga i usklađenosti s Njegovim zakonima.

Kur'an kaže: *I pouči On Adema nazivima svih stvari...* (El-Bekare, 31). Ova izjava implicira da je znanje jedan od temeljnih potencijala čovjeka, koji mu omogućava prepoznavanje stvarnosti, kao i ispravno djelovanje unutar nje (Nasr, 1981). Također, Sunnet nam jasno pokazuje da su ljubav, saosjećanje, pravednost i strpljenje osobine koje čovjek može i treba razvijati kako bi ispunio svoju svrhu. Islamski odgoj i obrazovanje stoga imaju za cilj aktivaciju i usmjeravanje tih potencijala ka službi Bogu i zajednici (Campbell, 2022).

Svrha čovjekovog postojanja u islamu sažeta je u sljedećem ajetu: *Džine i ljude sam stvorio samo zato da Me obožavaju* (Ez-Zarijat, 56). Ibadet (obožavanje) u ovom kontekstu ne znači samo ritualne radnje poput namaza ili posta, već sveukupni **život** u pokornosti i svjesnosti Boga uključujući rad, učenje, međuljudske odnose i društvenu odgovornost. Campbell (2022) u tom smislu ističe da islamski koncept svrhe prevazilazi površne pragmatične definicije i poziva na transcendentno usmjerenje obrazovanja i **života**.

Odgoj, kao što napominje Al-Attas (1980), ima zadatak da pomogne čovjeku da prepozna i ostvari vlastitu svrhu. To znači njegovanje uravnoteženog razvoja svih aspekata ljudske prirode: duhovnog, intelektualnog, moralnog i društvenog. Ljudski potencijali se ne razvijaju automatski – oni zahtijevaju vođstvo, trud i samodisciplinu. U tom procesu, islamski odgoj nije neutralan, on je normativno utemeljen na Objavi.

Recep Dogan (2013) podsjeća da islam čovjeku ne obećava automatsko savršenstvo. Naprotiv, islam poziva na aktivno usavršavanje kroz spoznaju vlastitih slabosti, čišćenje duše i težnju ka Bogu.

Islamski pogled na svrhu čovjeka je teleološki, usmjeren ka razvoju njegovih unutarnjih potencijala kroz znanje, djelovanje i moralnu odgovornost. Svrha nije u materijalnom uspjehu, nego u duhovnom sazrijevanju i ostvarivanju

bliskosti s Bogom. Odgoj i obrazovanje imaju presudnu ulogu u tom procesu s obzirom na to da otvaraju prostor za spoznaju, duhovni rast i usmjerenost ka konačnom cilju – Božijem zadovoljstvu i vječnom *životu*.

Pedagoške implikacije islamskog pogleda na čovjeka

Islamska antropologija, utemeljena na Kur'anu i Sunnetu, prikazuje čovjeka kao biće stvoreno s posebnom svrhom, obdareno razumom, duhovnošću i moralnom odgovornošću. Ova vizija direktno utječe na oblikovanje odgojno-obrazovnih pristupa, naglašavajući razvoj cjelovite ličnosti, uloge odgajatelja, značaj fitre i temeljnih načela islamskog odgoja.

Islamski odgoj teži razvoju uravnotežene ličnosti koja harmonizira tjelesne, intelektualne i duhovne aspekte. Kur'an podsjeća na ovu trodimenzionalnost čovjeka, ističući da je stvoren u *najljepšem skladu* (Et-Tin, 4). Al-Attas (1980) naglašava da je cilj islamskog obrazovanja usmjerenje čovjeka ka prepoznavanju i ispunjavanju njegove stvarne prirode, što uključuje razvoj svih aspekata njegove ličnosti.

Muhammad Iqbal, također, ističe važnost razvoja individualnosti, gdje obrazovanje treba osnažiti unutarnje potencijale pojedinca i usmjeriti ih ka moralnom i duhovnom usavršavanju (Karodia, 2016).

U islamskoj pedagogiji, odgajatelj je prenosilac znanja, ali i vodič koji pomaže učeniku da razvije svoj moralni i duhovni identitet. Prema Campbellu (2022), odgajatelj ima ključnu ulogu u usmjeravanju učenika ka spoznaji vlastite prirode i svrhe postojanja, kroz integraciju znanja i duhovnosti.

Muhammad Iqbal naglašava da odgajatelj treba poticati učenikovu sposobnost kritičkog mišljenja i samospoznaje, omogućavajući mu da razvije svoju jedinstvenu ličnost u skladu s islamskim vrijednostima (Karodia, 2016).

Fitra predstavlja temeljni koncept u islamskoj antropologiji i pedagogiji.

Kur'an ističe da je čovjek stvoren u skladu s fitrom, prirodom koju je Allah usadio u ljude (Er-Rūm, 30). Ova priroda uključuje sklonost ka vjerovanju u Jednog Boga i težnju ka moralnom ponašanju.

Prema istraživanjima, fitra se može oblikovati i razvijati kroz odgoj i obrazovanje, što implicira važnost odgojnih metoda koje prepoznaju i njeguju ovu urođenu dobrotu.

Principi islamskog odgoja proizašli iz antropološke slike čovjeka

Islamski odgoj, temeljen na antropološkoj slici čovjeka, zasniva se na nekoliko ključnih principa:

- Holistički pristup: obrazovanje treba obuhvatiti sve aspekte ljudske prirode – tjelesni, intelektualni i duhovni – kako bi se postigla cjelovita ličnost (Al-Attas, 1980).
- Razvoj moralne svijesti: cilj odgoja je oblikovanje pojedinca koji je svjestan svojih moralnih odgovornosti i koji djeluje u skladu s islamskim etičkim principima (Campbell, 2022).
- Njegovanje fitre: Odgoj treba prepoznati i razvijati urođenu dobrotu i sklonost ka vjeri koja je prisutna u svakom čovjeku (Turiansyah & Darmawan, 2023).
- Aktivna uloga odgajatelja: odgajatelj ima ključnu ulogu u usmjeravanju i podršci učeniku u njegovom razvoju, kroz primjer i savjetovanje (Campbell, 2022).
- Priprema za *život*: obrazovanje treba osposobiti pojedinca da se suoči s izazovima života, razvijajući njegove sposobnosti za donošenje ispravnih odluka i djelovanje u skladu s islamskim vrijednostima (Karodia, 2016; Wikipedia, 2025a).

Dakle, na temelju islamske antropološke slike čovjeka kao duhovnog, razumnog i odgovornog bića, proizlazi niz temeljnih pedagoških principa koji nisu tek didaktičke smjernice, već refleksija same prirode čovjeka i

njegovog odnosa prema Bogu, sebi i zajednici. Holistički pristup, razvoj moralne svijesti, njegovanje fitre, aktivna uloga odgajatelja i priprema za život nisu odvojeni ciljevi, oni su međusobno povezani elementi jedne cjelovite obrazovne vizije. Ovi principi upućuju na to da je islamski odgoj mnogo više od pukog prijenosa znanja – on je proces oblikovanja cjelovitog čovjeka koji poznaje svoju svrhu, djeluje s odgovornošću i razvija se u pravcu duhovne zrelosti i korisnosti za društvo. Upravo u toj sintezi spoznaje, duhovnosti i djelovanja leži snaga islamskog pedagoškog modela, koji i danas može ponuditi odgovore na izazove savremenog obrazovanja.

Zaključak

Islamski pogled na čovjeka, utemeljen na kur'ansko-sunetskoj osnovi i klasičnoj islamskoj misli, nudi sveobuhvatnu antropološku viziju čovjeka kao razumnog, slobodnog, moralnog i duhovnog bića stvorenog s jasno definiranom svrhom. Temeljne komponente te vizije – fitra, halifa, razum, duša i sloboda volje – imaju direktne pedagoške implikacije koje se izražavaju u modelu odgoja usmjerenom na razvoj cjelovite ličnosti.

Ključni nalaz rada jeste da islamska antropologija ne dijeli čovjekovu egzistenciju na religijsko i svjetovno, već podrazumijeva integralni razvoj tijela, uma i duha, gdje je obrazovanje sredstvo za spoznaju Boga, moralno usavršavanje i društveno odgovorno djelovanje. Pedagoške implikacije uključuju potrebu za:

- njegovim unutarnjim potencijalima (fitra),
- aktivnu i normativno utemeljenu ulogu odgajatelja te
- primjenu obrazovanja kao procesa oblikovanja identiteta, a ne samo prijenosa informacija.

Implikacije rezultata odnose se na mogućnost primjene islamskog antropološkog okvira u razvoju savremenih odgojno-obrazovnih modela koji će uključivati duhovne vrijednosti, etičku

dimenziju i svijest o svrsi postojanja. Posebno je značajno naglasiti važnost razvijanja moralne autonomije kod čovjeka kroz njegovanje savjesti, slobodne volje i duhovne odgovornosti.

Ograničenja rada ogledaju se u činjenici da se istraživanje temelji na teorijskoj analizi i konceptualnom pregledu bez empirijske provjere u stvarnim pedagoškim kontekstima. Također,

fokus je pretežno na općim principima islamske antropologije i pedagogije, dok su specifične aplikacije u različitim kulturnim i obrazovnim okruženjima ostale izvan opsega ovog rada.

Literatura

Akhtar, Sher Ali (2020). *A Path Straightened Out: Perspectives on Human Nature in the Qur'an*. Yaqeen Institute.
Al-Attas, Syed Muhammad Naquib (1980). *The Concept of Education in Islam: A Framework for an Islamic Philosophy of Education*. Kuala Lumpur: ISTAC.
Campbell, Glenn (2022). *Islamic Pedagogy East and West*.
Dogan, Recep (2013). *Human Nature and Responsibility in Islam*. Australian

Journal of Islamic Studies, 1 (1), 1–16.
Halilović, Safvet (2009). *Kur'anska antropologija – Čovjek u svjetlu Kur'ana*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
Karodia, Abdulrahman Mohamed (2016). *Reliving The Education Philosophy Of Sir Muhammad Iqbal: Poet, Humanist, Educationist, Philosopher And Great Thinker – A Man For All Seasons*. *Journal of Research and Development*.
Korkut, Besim (1992). *Kur'an s prevodom*.

Medina Munevvera: Kompleks Hadimu-l-Haramajni-š-Šerifejni-l-Melik Fahd za štampanje Mushafi Šerifa.
Nasr, Seyyed Hossein (1981). *Knowledge and the Sacred*. Albany: State University of New York Press.
Turiansyah, Muhammad & Darmawan, Hendi (2023). *The Concept of Fitrah in Islam from a Multidimensional Perspective*, *International Journal of Islamic Psychology*, Vol. VI, 68–74.

الموجز

النظرة الإسلامية للإنسان من مقومات التربية الأساسية

صافيت بيغانوفيتش

تم في هذا المقال تحليل المقومات الأساسية في الأنثروبولوجيا الإسلامية وأهمية دورها في العملية التربوية والتعليمية. ومحو اهتمام البحث هو الإنسان، الذي يعرفه الإسلام بأنه مخلوق ذو كرامة خاصة، وعقل، وروحانية، وإرادة حرة. وتضع هذه النظرة الإنسان في صميم التربية، التي لا تقتصر فقط على نقل المعرفة بل تشمل أيضاً بناء الشخصية أخلاقياً ونضجها روحياً. ونقطة البداية هي الفطرة "الميل الفطري نحو الخير" وهي التي تُشكل أهداف التربية وأساليبها. وبالإضافة إلى الفطرة، تمت معالجة مصطلحات رئيسية مثل الخليفة، والروح، والأمانة، وطبيعة الإنسان المزدوجة. ويُركز المقال بشكل خاص على الإطار المعرفي الإسلامي، الوحي والعقل والقلب، باعتبارهم مصادر المعرفة. ويستند التحليل النظري إلى القرآن الكريم والسنة النبوية المطهرة، وإلى أعمال المفكرين التقليديين والمعاصرين. وتُبرز الخاتمة أهمية تطبيق الأنثروبولوجيا الإسلامية في التربية، لا سيما في السياق المعاصر.

الكلمات المفتاحية: الأنثروبولوجيا الإسلامية، الفطرة، المسؤولية الأخلاقية، التربية الإسلامية، فلسفة التربية، حرية الاختيار.

Abstract

THE ISLAMIC VIEW OF THE HUMAN BEING AS THE FOUNDATION OF EDUCATION

Safet Beganović

This paper analyses the foundational principles of Islamic anthropology and their significance for educational processes. At the center is the human being, who, according to Islam, is created with inherent dignity, intellect, spirituality, and free will. This vision places the human being at the heart of education, which is not limited to knowledge transmission but includes moral development and spiritual maturity. The starting point is the concept of *fitra* – the innate inclination toward good – which shapes the aims and methods of education. Other key concepts such as *khalifah* (successor), *rūh* (soul), *amānah* (honesty), and the dual nature of the human being are also examined. Special focus is given to the Islamic epistemological framework – revelation, reason, and the heart – as sources of knowledge. The theoretical analysis relies on the Qur'an, Sunnah, and the works of both classical and contemporary scholars. The conclusion emphasizes the relevance of applying Islamic anthropology to education, particularly in the contemporary context.

Keywords: Islamic anthropology, *fitra*, moral responsibility, Islamic education, educational philosophy, free will